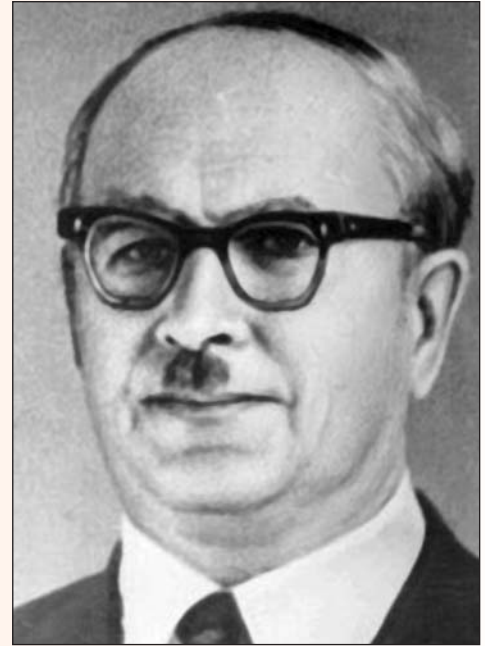

Академік Микола Поляков

Микола Сергійович Поляков народився 18 травня 1903 року в м. Дніпропетровську в сім'ї залізничного службовця. Після навчання в приходському училищі поступив до 1-го Катеринославського реального училища, яке з відзнакою закінчив у 1919 р. У лютому 1920 р. поступив до Дніпропетровського університету на хімічне відділення, а у вересні того ж року до гірничого інституту на гірничо-геологічний факультет. У 1923 р. він залишає навчання в університеті та повністю присвячує себе вивченню дисциплін у гірничому інституті, спеціалізуючись на кафедрі "Гірниче мистецтво" під керівництвом професора *Л.Д. Шевякова*. На цій кафедрі читали курси "Розробка корисних копалин", "Доставка", "Буріння" і "Провітрювання копалин". Всі ці напрями стали визначальними для майбутнього вченого у всій його подальшій науково-виробничій діяльності.

Вчителями Полякова були великі вчені та видатні лектори: *О.М. Тернігорев*, *Л.Д. Шевяков*, *І.С. Новосильцев*, *В.А. Гуськов*. На кафедрі гірського мистецтва практикували чудову традицію — залучення студентів до робіт, які виконував професорсько-викладацький її склад з надання допомоги гірничим підприємствам. Саме там М.С. Поляков почав пізнавати також і складне мистецтво пошуку, роботи з людьми, шонайповнішої довіри до людей, свободи самостійної творчості. Ці прекрасні людські якості він виявляв на всьому життєвому шляху, передаючи своїм численним учням.

Студент Поляков М.С. з травня 1925 по листопад 1926 року разом з

навчанням за рекомендацією проф. Л.Д. Шевякова працював конструктором у проектному бюро Південсталі при гірничому інституті та проектувальником у технічному відділі Макіївських копалинь Південсталі. У вересні 1926 року М.С. Поляків захистив дипломний проект з оцінкою "відмінно", і його залишили працювати в інституті викладачем кафедри гірничого мистецтва. Одночасно він продовжував до 1931 року трудитися в проектних організаціях як груповий інженер, завідувач відділу загального проектування і заступник головного інженера. Наприкінці 1920-х років Полякова залучено до роботи Особливої урядової комісії зі складання плану відновлення вугільної промисловості Донбасу. У розроблюваному плані особливої уваги надавали питанням механізації підземних робіт при видобутку вугілля і, зокрема, питанням його доставки із вибою.

З метою вивчення стану механізації цих процесів на шахтах Німеччини його серед інших фахівців направляють до Рурського і Силезького вугільних басейнів. Матеріали, отримані М.С. Поляковим з механізації вугільних шахт цих басейнів використовували при складанні плану відновлення і розвитку шахт Донбасу, а також у проектах реконструкції шахт.

За цими ж матеріалами він написав і в 1930 р. опублікував книгу "Застосування підземних стрічкових конвеєрів на кам'яновугільних копалинях Німеччини", а в 1931 р. книгу "Малі копалинєві лебідки і їх застосування на сучасних кам'яновугільних копалинях Німеччини". Ці книги Всесоюзним науково-методичним кабінетом

гірничої освіти були рекомендовані для використання студентами при дипломному проектуванні.

Викладаючи та продовжуючи активно співпрацювати в проектних організаціях, доцент М.С. Поляков брав участь у проектуванні низки вугільних шахт Донбасу, а нова шахта № 1 "Щогловка" стала на той період перлиною Донецького басейну за продуктивністю та технічною оснащенням.

З 1931 року М.С. Поляков працює тільки в гірничому інституті на викладацькій роботі, і з того часу весь свій талант, енергію, знання і час віддає розвитку гірничої науки і вихованню висококваліфікованих гірничих інженерів і науковців для гірничодобувної промисловості. В цей час він публікує низку робіт з різних питань копальневого транспорту, що відрізняються новизною і комплексністю завдань механізації процесів вугледобування. Разом з викладацькою діяльністю продовжує творчу роботу з розробки та створення нової техніки — машин, які навалюють вугілля на конвеєр, а також веде організаційну роботу як декан гірничого факультету.

У жовтні 1934 року М.С. Поляков був допущений до виконання обов'язків професора на кафедрі "Гірничого мистецтва", а в листопаді того ж року наказом Головного управління навчальними закладами М.С. Полякова було затверджено завідувачем створеної кафедри гірничого мистецтва № 2, яка забезпечувала вивчення транспортних процесів гірничих підприємств. Надалі ця кафедра отримала назву "Кафедра копальневого транспорту", нею М.С. Поляков керував до 1964 року.

Працюючи на цій посаді, М.С. Поляков надавав особливої уваги підготовці майбутніх гірничих інженерів-механіків, а з числа творчої молоді — майбутніх науковців. За результатами проведених досліджень опубліковано низку робіт зі стрічкових конвеєрів.

У роки Великої Вітчизняної війни, перебуваючи в евакуації, М.С. Поляков спочатку працював у м. Свердловську професором кафедри копальневого транспорту гірничого інституту, а з січня 1942 р. завідувачем об'єднаної кафедри копальневого транспорту, розробки рудних родовищ і відкритих гірничих робіт, копальневої вентиляції і техніки безпеки Московського гірничого інституту, евакуйованого у м. Караганду. Він читав курси: основи гірничої справи, вибухові роботи, розробка рудних родовищ, відкриті роботи і, головним чином, копальневий транспорт. У військовий період професор М.С. Поляков спільно з професором *А.О. Співаковським* підготував до видання капітальну працю “Курс копальневого транспорту” (1944 р.) — перший підручник для гірничих вищих навчальних закладів, який охоплює весь комплекс устаткування для доставки корисних копалини і закладальних матеріалів на підземних роботах і на поверхні шахт. “Ця книга, — писав академік Л.Д. Шевяков, оцінюючи її як видатне явище в гірничотехнічній літературі, — буде широко використана у втузах, зокрема, при

дипломному проектуванні, і проектувальниками в промисловості, і в цьому не можна сумніватися”. У військовий період роботи в Караганді його діяльність не вичерпувалася тільки педагогічною і науковою роботою, а була підпорядкована також вирішенню багатьох прикладних проблем з інтенсифікації нарощування потужності вугільних підприємств і збільшенню видобутку вугілля для потреб оборонної промисловості країни. За успішну роботу в розвитку вуглевидобування карагандинського вугільного басейну професор М.С. Поляков нагороджений Грамотою Президії Верховної Ради Казахської РСР (1944 р.).

На початку 1944 року Дніпропетровський гірничий інститут реевакуювали на батьківщину. Тут М.С. Поляков, працюючи завідувачем кафедри копальневого транспорту, очолює також гірничий факультет і науководослідний сектор інституту. Всю свою неприборкану енергію і знання він, окрім організації навчального процесу, спрямовує на вирішення невідкладних завдань відродження шахт Донбасу та рідного інституту. У лютому 1945 року загальними зборами Академії наук Української РСР професора М.С. Полякова обрано членом-кореспондентом за фахом “Гірнична механіка”. З того часу він проводить активну дослідницьку роботу в системі Академії наук України, яка тривала до останніх днів його життя.

У 1945 році Інститут гірничої механіки АН УРСР завершив роботу зі складання основних положень розвитку буровугільної промисловості України, які послужили основою для проектування і будівництва нових шахт і кар'єрів. Водночас відновлення Донбасу вимагало створення нових прохідницьких машин та для видобутку. Для наукової розробки вказаних проблем при Інституті гірничої механіки АН УРСР були відкриті нові лабораторії. У Дніпропетровську лабораторію копальневого транспорту очолив М.С. Поляков. Він об'єднує зусилля викладачів очолюваної ним кафедри і науковців створеної академічної лабораторії та спрямовує їхню діяльність на створення нових і вдосконалення наявних видів копальневого транспорту, засоби механізації завалення вугілля на конвеєр в очисних вибоях, а також гірничопрхідницького устаткування. Одночасно активізує роботу з підготовки наукових кадрів серед молодих фахівців через аспірантуру і як здобувачів. Це було початком закладання фундаменту Дніпропетровської наукової школи з копальневого транспорту. З 1946 по 1952 рік він підготував сім кандидатів наук, п'ять із яких надалі стали докторами наук, представляючи його наукову школу. Робота М.С. Полякова з підготовки гірничих інженерів і наукових кадрів, надання допомоги розвитку вугільної промисловості України в післявоєн-

Виступ академіка М.С. Полякова на нараді

Директор ІГТМ АН УРСР академік АН УРСР М.С. Поляков інформує президентів АН СРСР і АН УРСР академіків М.В. Келдиша і Б.С. Патона про наукову діяльність інституту (травень 1969 р.)

ний період була відмічена урядовими нагородами: медаллю “За відновлення шахт Донбасу” (1946), орденом Трудового Червоного Прапора (1948), орденом Леніна (1949).

У березні 1948 року М.С. Полякова призначено заступником директора Дніпропетровського гірничого інституту з наукової та навчальної роботи. Він продовжує керувати кафедрою копальневого транспорту цього інституту, а також лабораторією Інституту гірничої справи (колишнього інституту гірничої механіки) АН УРСР, віддаючи велику частину свого часу й енергії розширенню дослідницьких робіт для гірничодобувної промисловості. Розпочалася робота зі створення принципово нової техніки і технології для видобутку марганцевих руд підземним способом в Нікополь-Марганецькому басейні, а також прохідницьких машин для проведення підземних виробок, прохідницьких комбайнів і шитів, забійного агрегата для безлюдної виїмки марганцевої руди, спеціальних конвеєрів. У конструюванні цих машин Поляков брав безпосередню участь, як правило, після закінчення в інституті навчального дня, увечері до пізньої ночі. Значної уваги він надавав популяризації результатів досліджень: організував видання фундаментальної тематичної збірки “Питання копальневого транспорту”, перший випуск якої відбувся у 1954 році. Подальше її видання завуювало визнання і широку популярність серед учених-гірників.

До кінця 1950-х років бурхливими темпами розвивалося гірниче виробництво на території Дніпропетровської області — провідний у країні з видобутку залізних і марганцевих руд. Керівництво Дніпропетровського обкому КП і Раднаргоспу України звернулося до Президії АН УРСР з пропозицією організувати на базі відділу комплексної механізації Інституту гірничої справи АН УРСР, Дніпропетровської філії цього інституту і доручити їй виконання досліджень в галузі технології і механізації ведення гірничих робіт на кар'єрах і шахтах Криворізького і Нікополь-Марганецького басейнів.

З того часу настає новий етап у житті та науковій діяльності М.С. Полякова. Президія АН УРСР своєю ухвалою в березні 1961 року переводить відділ комплексної механізації з Інституту гірничої справи АН УРСР (м. Донецьк) в інститут чорної металургії АН УРСР (м. Дніпропетровськ). Поляков М.С. призначений другим заступником директора цього інституту. Його енергійна робота з підбору наукових кадрів і приміщень для нових лабораторій дозволила Бюро відділення технічних наук АН УРСР відзначити в своїй ухвалі, що на початок 1962 року вже створені достатні умови для організації в Дніпропетровську самостійного структурного наукового підрозділу гірничого профілю.

У січні 1962 року М.С. Поляков переходить на постійну роботу в Академію наук УРСР як заступник дирек-

тора Інституту чорної металургії АН УРСР з наукової роботи, залишаючись протягом ще двох подальших років завідувачем кафедри копальневого транспорту Дніпропетровського гірничого інституту на громадських засадах. З переходом на роботу в Академію наук УРСР він усю свою нестримну енергію спрямовує на вирішення питань подальшого розвитку академічної гірничої науки, на організацію робіт з проектування та будівництва лабораторної бази для майбутнього інституту і житла для співробітників. При вирішенні усіх цих складних організаційних питань у М.С. Полякова виявилися неабиякі здібності керівника-господарника.

1962 рік був роком значних перетворень в управлінні народним господарством України, які стосувалися і науки. Рішенням уряду інститут чорної металургії АН УРСР був виведений з системи Академії наук. У зв'язку з цим Президія АН УРСР ухвалою від 2 березня 1962 року прийняла рішення про створення Відділення гірничорудних проблем (ВГРП) з правом юридичної особи і підпорядкування його Інституту електромеханіки АН УРСР (м. Київ), а його керівником призначений М.С. Поляков. Цим було закладено початок створення Інституту геотехнічної механіки НАН України, який успішно працює і дотепер.

З перших днів діяльності Відділення М.С. Поляков залучає до роботи професорів гірничого інституту і з їхньою участю організовує перехід на

роботу у Відділення молодих наукових співробітників, які працювали при кафедрах. Більшість із них упродовж 1962-1964 років, активно працюючи в нових лабораторіях Відділення, захистили кандидатські дисертації. Одночасно з розвитком досліджень Поляков проводив колосальну роботу з будівництва житла для співробітників і розширення експериментальної бази. Питання фінансування, відведення землі під будівництво, включення в плани проектних і будівельних організацій, як правило, вирішували в Києві та Москві. Життя керівника Відділення проходило значною мірою у відрядженнях, але завдяки вдало підбраному молодому, працездатному колективу робота тривала активно у всіх сферах. До кінця 1963 р. в лабораторіях Відділення працювало 150 співробітників (зокрема 7 докторів і 50 кандидатів наук) і навчалось 10 аспірантів.

До цього часу вже було внесено значний внесок у розробку наукового підґрунтя і нових методів руйнування гірських порід при вибуховому, термічному і механічному впливах, створення нових транспортних, вантажних, прохідницьких та інших машин і агрегатів, а також теоретичних основ потокової технології відкритих гірничих робіт. М.С. Поляков, продовжуючи традиції своєї попередньої наукової діяльності, повертав до досліджень інженерно-технічних працівників гірських підприємств, що сприяло прискоренню впровадження отриманих результатів.

Успішна робота з вирішення низки найважливіших завдань для гірничодобувної промисловості, наявність згуртованого наукового колективу сприяла тому, що Рада Міністрів УРСР своєю ухвалою від 28 грудня 1963 року реорганізувала Відділення гірничорудних проблем у Дніпропетровську філію інституту механіки

АН УРСР, керівником якої назначений М.С. Поляков. Зміна статусу наукової установи дозволила активізувати будівельні роботи лабораторного корпусу. Надаючи великої уваги зміцненню лабораторної і матеріальної бази філії, Поляков продовжував вести роботу з розширення досліджень для гірничодобувної промисловості не тільки Дніпропетровської області, але і для вугільних підприємств Донбасу. Результативна робота наукового колективу філії викликала попит з боку гірничодобувних підприємств на розв'язання нових завдань, пов'язаних з необхідністю збільшення об'ємів видобутку корисних копалин і складних гірсько-геологічних умовах. Була потреба наукового вирішення проблем управління гірським тиском і динамічними проявами гірського тиску на великих глибинах, розробки і створення засобів підйому з великих глибин, провітрювання глибоких шахт і кар'єрів тощо.

Після наукової доповіді М.С. Полякова на Колегії Держкомітету по науці і техніці РМ СРСР в червні 1967 року з проблеми розробки корисних копалин в ускладнених гірсько-геологічних умовах, Комітет ухвалив рішення перетворити Дніпропетровську філію інституту механіки АН УРСР в Інститут геотехнічної механіки АН УРСР. Цим же рішенням на інститут була покладена відповідальність за розв'язання проблеми розробки родовищ корисних копалини на великих глибинах, за координацію, напрями і рівень розвитку науки в країні в цій галузі, а також за практичне використання її досягнень. Ухвалами Ради Міністрів УРСР і Президії Академії наук УРСР в липні 1967 року філію перетворено в Інститут геотехнічної механіки АН УРСР, а М.С. Поляков назначений його директором. Виконання рішень ДКНТ СРСР зажадало від

директора інституту проведення низки заходів щодо перебудови структури і наукової тематики підрозділів, а також виконання значної координаційної роботи щодо залучення інших науково-дослідних і проектних інститутів для виконання робіт із проблеми.

Створення в інституті спеціалізованої вченої ради під головуванням М.С. Полякова підняло авторитет інституту і сприяло залученню молодих наукових співробітників та інженерних працівників гірничих підприємств до вирішення широкого кола проблем, так, у 1972 р. при інституті було створено спеціальне проектно-конструкторське бюро з дослідним виробництвом. Із колективу чисельністю 42 співробітники, які вийшли з Інституту чорної металургії АН УРСР, у 1972 році чисельність ІГТМ АН УРСР становила вже 1200 осіб. Були побудовані лабораторний корпус, будівлі дослідного виробництва, господарські служби, два житлові будинки для наукових співробітників, база відпочинку на Азовському морі (м. Бердянськ). Підготовлено з числа своїх співробітників 8 докторів і понад 60 кандидатів наук.

М.С. Поляков виконав повний комплекс робіт зі створення, становлення і розвитку першого в Україні великого академічного інституту гірського профілю. Інститут завоював авторитет і визнання наукової громадськості, особливо серед галузевих інститутів гірського профілю. У системі АН УРСР інститут став ланкою, яка дозволяла іншим академічним інститутам наблизити свої розробки до потреб гірничодобувної промисловості.

5 грудня 1991 року Микола Сергійович Поляков пішов із життя. Відповідно до рішення Президії АН України від 25.03.1993 р. № 733 на головному корпусі Інституту геотехнічної механіки встановлено барельєф і меморіальну дошку М.С. Полякову. *Ухвалою Президії НАН України № 320 від 23.10.2002 р. Інституту геотехнічної механіки НАН України присвоєно ім'я його засновника — М.С. Полякова.*

Нині інститут продовжує успішно виконувати поставлені перед ним завдання під керівництвом учня Миколи Сергійовича — доктора технічних наук, професора, академіка НАН України, лауреата Державної премії України *Анатолія Федоровича Булата.*

Меморіальна дошка засновнику і першому директору Інституту геотехнічної механіки НАН України академіку НАН України М.С. Полякову на будівлі головного корпусу інституту

*Станіслав Полуянський
канд. техн. наук,
Інститут геотехнічної механіки
ім. М.С. Полякова НАН України
(у 1968-1986 рр. заступник
директора з наукової роботи)*